العراقية
المجلات الاكاديمية العلمية
IRAQI Academic Scientific Journals
Al-Itqan Journal of Humanities
available online at
https://iasj.rdd.edu.iq/journals/journal/view/575
ISSN: 3105-1073 (OnIne)
المجلة معتمدة بالترقيات العلمية حسب كتاب وزارة التعليم العراقية (46404-1410) في 2026/4/27

تاريخ الاستلام	تاريخ المراجعة	تاريخ القبول	تاريخ النشر
2026/05/01	2026/05/06	2026/05/07	2026/10/31

العادات والتقاليد الفلكلورية للتركمان في محافظة كركوك

م.م سنبل عدنان عمرناجي محي الدين
كلية التربوية المفتوحة/ مركز كركوك الدراسي
اللغة التركية وآدابها / الأدب الشعبي
gmail.com Sumbulbezirgan

ملخص البحث

يتناول هذا البحث العادات والتقاليد الفلكلورية لدى تركمان مدينة كركوك بوصفها عنصرًا مهمًا من عناصر التراث الثقافي والاجتماعي الذي يعكس هوية المجتمع التركماني وخصائصه الثقافية المتميزة. ويهدف هذا البحث إلى دراسة المراسم الاجتماعية، وطقوس العبور، والأعياد، والأزياء التقليدية، والمأكولات الشعبية، والأمثال والتعابير الشعبية، والأغاني، والحكايات الشعبية بوصفها عناصر من الثقافة الشفوية المتوارثة. كما تسلط الدراسة الضوء على دور العادات والتقاليد في تعزيز الروابط الاجتماعية والحفاظ على الهوية الثقافية عبر الأجيال. واعتمدت الدراسة المنهج الوصفي في تحليل القيم الفلكلورية وخصائصها ومراحلها الاجتماعية والثقافية، فضلًا عن تقييم تأثير التحولات الاجتماعية الحديثة في استمرارية هذه التقاليد واستدامتها.**الكلمات المفتاحية**: تركمان كركوك، الفلكلور، العادات والتقاليد، التراث الشعبي، الهوية الثقافية.

Kerkük Şehrinde Türkmenlerinin Folklorik Âdet ve Gelenekleri

Özet

Bu çalışma, Kerkük şehrinde yaşayan Türkmenlerin folklorik adet ve geleneklerini, Türkmen toplumunun kimliğini ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli bir kültürel ve sosyal miras unsuru olarak incelemektedir. Bu araştırmanın amacı; sosyal merasimler, geçiş törenleri, bayramlar, geleneksel kıyafetler, halk yemekleri, deyimler ve atasözleri, türküler ve halk masalları gibi sözlü kültür unsurlarını ele almaktır. Ayrıca çalışma, gelenek ve göreneklerin toplumsal bağların güçlenmesindeki ve kültürel kimliğin nesiller boyunca korunmasındaki rolünü ortaya koymaktadır. Araştırmada folklorik değerlerin özelliklerini ve sosyo-kültürel aşamalarını incelemek suretiyle betimleyici bir yöntem kullanılmış, modern toplumsal geçişlerin bu geleneklerin devamlılığının devam etmesi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kerkük Türkmenleri, folklor, gelenek ve görenekler, halk kültürü, kültürel kimlik.

Folkloric Customs and Traditions of the Turkmens in Kirkuk Governorate

Abstract

This study examines the folkloric customs and traditions of the Turkmens living in the city of Kirkuk as an important component of cultural and social heritage that reflects the identity and distinctive cultural characteristics of the Turkmen community. The aim of this research is to investigate social ceremonies, rites of passage, festivals, traditional clothing, folk cuisine, idioms and proverbs, songs, and folk tales as elements of oral cultural heritage. Furthermore, the study highlights the role of customs and traditions in strengthening social bonds and preserving cultural identity across generations. The research adopts a descriptive approach to examine the characteristics and socio-cultural dimensions of folkloric values, while also evaluating the impact of modern social transformations on the continuity and sustainability of these traditions.

Keywords: Kirkuk Turkmens, folklore, customs and traditions, folk heritage, cultural identity.

GİRİŞ

Folklor, toplumların tarihsel süreç içerisinde meydana getirdikleri maddi ve manevi kültürel değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan önemli bir kültür alanıdır. Bir toplumun yaşam biçimi, inançları, gelenekleri, görenekleri, sözlü anlatımları, sosyal ilişkileri ve günlük yaşam pratikleri folklorun temel unsurlarını oluşturmaktadır. Folklorik unsurlar aynı zamanda toplumların kimliklerini koruyan ve kültürel sürekliliği sağlayan temel araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle folklor yalnızca geçmişten miras alınan bir kültür birikimi değil, aynı zamanda toplumun sosyal yapısını şekillendiren ve gelecek nesillere aktaran dinamik bir sistemdir (Boratav, 2013, s. 17)Türkmen toplumu, Irak'ın çok kültürlü yapısı içerisinde tarihsel ve kültürel bakımdan önemli bir yere sahiptir. Özellikle Kerkük şehri, Türkmenlerin tarih boyunca yoğun şekilde yaşadığı merkezlerden biri olması nedeniyle zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Kerkük Türkmenleri, uzun yıllar boyunca sosyal yaşamlarını şekillendiren kendilerine özgü örf, âdet ve gelenekleri koruyarak kültürel kimliklerini sürdürmüşlerdir. Düğün törenleri, doğum ve ölüm merasimleri, dini ve milli bayramlar, halk mutfağı, geleneksel kıyafetler, atasözleri, maniler, türküler ve halk anlatıları bu kültürel zenginliğin önemli parçaları arasında yer almaktadır (Saatçi, 1996, s. 83)Bu araştırmanın amacı, Kerkük Türkmenlerinin folklorik âdet ve geleneklerini inceleyerek bunların sosyal ve kültürel yaşam içerisindeki yerini ortaya koymak, ayrıca modernleşmenin bu gelenekler üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Çalışmanın Türkmen kültürü ve folkloru üzerine yapılacak gelecekteki araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

MANZUM TÜRLER

Kerkük Türkmenlerinde manzum örnekler olarak karşımıza çıkan okşama ve ninnilerin bir çoğu türkü ve yöreye has nazım biçimi olan horyatlardan oluşmaktadır. Örneğin:-

Kalasız
Kerkük olmaz kalasız
Odu men koydum gettim
Siz sağlığtan kalasız
Dilim dilim
Kes kavun dilim dilim
Men bu dilden wazgeçmem
Olursam dilim dilim

HOYRAT/ MANİ

Türkmen edebiyatında ve folklorunda horyat ve türküler, genelde birbirleriyle iç içe icra edilmekle birlikte hayatın çeşitli dönemleriyle ilgili konular arz etmektedir.Yas törenlerinde kadınlar tarafından icra edilen sazlama (ağıt yakma) dörtlüklerinde, lirizmin en yoğun ve etkileyici biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle evladını kaybeden bir annenin ağzından söylenen ağıtlarda, insani duyguların en derin ve hassas yönleri güçlü bir biçimde ifade edilmektedir. Bu tür anlatımlarda acı, özlem ve yas duygusu estetik bir söylemle birleşerek sözlü edebiyatın duygusal yoğunluğunu en üst seviyeye taşımaktadır (Saatçi, 1984: 160).

TÜRKÜ

Kerkük halk türküleri, hoyrat ve hava türleri gibi sözlü edebiyat içinde hem müzikal hem de edebî açıdan estetik değeri yüksek olan manzum türler arasında yer almaktadır. Bu türler, sahip oldukları sanatsal yapı ve kolay anlaşılabilir özellikleri sayesinde halk arasında geniş bir yaygınlık kazanmıştır. Kerkük türkülerinin bir kısmı sade ve yalın bir yapıya sahipken, bir kısmı ise melodik açıdan daha zengin ve akıcı bir üslup göstermektedir (Paşayev, 1998: 165).

NİNNİLER

Halk edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan ninniler, çocuğun doğumundan itibaren ergenlik dönemine kadar ona eşlik eden ve çoğunlukla anneler tarafından özel bir ezgiyle söylenen manzum türlerdir. Kerkük'te ninniler genellikle "Uyu yavrum… uyu" anlamına gelen "ülle balam… ülle" ifadeleriyle başlatılmaktadır. Bu giriş sözlerinin ardından, asıl ninniye geçilmeden önce çoğu zaman aşağıda yer alan giriş ninnisi söylenmektedir (Dakuki, 1970: 91-92).

Leylev edim yatınca
Konca güle batınca
Gözüme şiş batırram
Sen hasıla yetince
Men sene gülüm demem
Gülün ömrü kem olu(r)
Men sene gözüm demem

Tana düşer kör olu(r)
Men sene devriş demem
Post girer abdal olu
Men sene paşam demem
Tahtan düşer azl olu
Men sene bagim diyerem
Daim begler beg olu

MENSUR TÜRLER

Irak Türkmen folklorunda en yaygın sözlü edebiyat türleri arasında mensur anlatılar önemli bir yer tutmaktadır. Bu mensur türler; masallar, atasözleri, deyimler, bilmeceler ve fıkralar gibi çeşitli alt kategorileri kapsamaktadır. Söz konusu türlerin her biri kendine özgü yapısal özelliklere sahiptir. Manevi bir kültürel miras olarak değerlendirilen bu anlatılar, hem gençler hem de yaşlılar tarafından ilgiyle icra edilip yaşatılmaktadır. Ayrıca mensur türler, bireylerin ve toplumların geçmişine ışık tutarak tarihî ve kültürel belleğin korunmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu nedenle bu türler, kültürel sürekliliğin sağlanması açısından büyük bir değer taşımaktadır.

MASALLAR/ MATALLAR

Irak Türkmenlerinin sözlü edebiyat geleneğinde önemli bir yere sahip olan "matallar" (masallar), kökeni bakımından oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Sözlü edebiyatın önemli bir parçası olan bu masallar, Kerkük kültürünün zenginliğini yansıtan temel unsurlar arasında yer almakta ve halkın yaşamında etkisini kuşaktan kuşağa aktararak sürdürmektedir. Ancak masal araştırmaları açısından en önemli eksikliklerden biri, geçmişte yeterli derleme çalışmalarının yapılmamış olması ve bu nedenle günümüzde birçok masalın unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasıdır. Özellikle efsane, destan ve uzun hikâye gibi mensur türler içerisinde günümüze ulaşabilen örneklerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda günümüze kadar varlığını koruyan nadir örneklerden biri "Arzu ile Kamber" masalıdır (Saatçi, 1984: 159). Örneğin:-

Kul Yabani Matalı

Bu masalın Kerkük'te gerçekten yaşandığı söylenmektedir.Eskiden Kerkük evlerinde hamam bulunmadığı için erkekler sabah namazından önce erken saatlerde çarşı hamamlarına giderlerdi. Rivayete göre bir gün bir adam, henüz karanlık çökmüşken hamama girmiş. Kapının açık olmasını fırsat bilerek içeriye girmiş, hamamcıya selam verdikten sonra kıyafetlerini çıkarıp iç bölüme geçmiş. İçeride "cehennem taşı" üzerinde oturan bir kişiyle karşılaşmış ve ona da selam vermiş, ardından ısınmak amacıyla onun yanında oturmuş.Bir süre sonra, uzakta bulunan su kazanına o kişinin elini uzatarak tasla su alıp döktüğünü görmüş. Bunun üzerine adama "İstersen sana da su vereyim" demiş. Diğer kişi ise şaşkın ve panik içinde "Evet, isterim" diye karşılık vermiş. Adam da "Daha temiz su veririm" diyerek elini kazanın ortasına uzatıp ona su vermiş. Bu durum karşısında büyük bir korkuya kapılan adam hamamdan dışarıya koşmuş. Onu bu halde gören hamamcı, ne olduğunu sorunca adam nefeslenip yaşadıklarını anlatmaya başlamış.Tam bu sırada gördüğü diğer kişinin elini yüksek bir kubbenin ortasına dayadığını fark edince korkusu daha da artmış; hamamcı da onunla birlikte hemen hamamdan çıkarak kaçmıştır. Daha sonra bir cami minaresi yanında karşılaştıkları bir kişiye olayı anlatırken, o kişi de elini minarenin en tepesine kadar uzatınca şaşkınlıkları daha da büyümüş ve adam korkuyla evine dönmüştür.Kapıyı çaldığında eşi kapıyı açmış, ancak adam karısını o halde görünce dahi büyük bir tedirginlik yaşamış ve "Siz de gerçek değilsiniz, sabah olsun ondan sonra konuşuruz" demiştir. Gün ağardığında her şeyin normal olduğunu anlayan adam, yaşadıklarının etkisiyle Kul Yaban'ın yaptığı bu tuhaf ve korkutucu olayı eşine anlatmıştır (Sabırağa 2026).

DEYİM VE ATASÖZLERİ

Atasözleri, geçmişten gelen ve toplumların yüzyıllar boyunca edindikleri tecrübeleri öğüt niteliğinde aktaran kısa ve özlü sözlerdir. Irak Türkleri arasında kullanılan atasözleri, yerel ağız özellikleri taşımasına rağmen, genel Türk atasözleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Birçok atasözünün, deyimlerde olduğu gibi tarihsel olaylara ve toplumsal tecrübelere dayanan kökleri bulunmaktadır. Örneğin, halkın uzun süre haksızlıklara maruz kalması sonucu devlete karşı duyduğu kırgınlığı ifade etmek amacıyla "gadir saraydadır" (saray gaddardır) ifadesi kullanılmaktadır. Bu şekilde halk, zulüm ve baskıları önleyemeyen yönetim anlayışını dolaylı ve ince bir üslupla eleştirmiştir (Vasfi, 2001: 15).

Atasözlerinden örnekler:-

- Acın tohtan (toktan) ne haberi var
- Ağacı kurt yer, insanı dert yer
- Ağacın kurtu özünnen (kurdu kendisinden) olmazsa yüz il (yıl) yaşar

- Ağır ayağ (ayak) başa deger yüngül (hafif) ayağ daşa (taşa) deger (dokunur)
- Barlı (meyveli) ağaca taş atarlar
- Baş sağlığı dünya varlığı
- Başa yazılan başa geli
- Can çıkmayınca huy çıkmaz
- Cana gelen kaza, mala gelsin
- Canı yanan eşşek attan fazla kaçar (koşar)

GEÇİŞ TÖRENLERİ

DOĞUM

Kerkük yöresinde, hamile kadının gebelik sürecinde sıkça gördüğü ya da ilgilendiği bir kişiye veya fotoğrafa çocuğun benzerlik göstereceğine dair bir inanış bulunmaktadır. Ayrıca gebeliğin üçüncü ayında ortaya çıkan "yeriklemeğ" (aşerme) durumunda, kadının belirli bir yiyeceği ya da meyveyi yoğun şekilde istemesine rağmen buna ulaşamaması ve bu sırada vücudunun herhangi bir yerini kaşıması halinde, doğacak çocuğun bedeninde söz konusu yiyecek veya meyveye benzer bir izin ya da lekenin oluşacağına inanılmaktadır.Doğum esnasında kadının şiddetli sancı yaşaması durumunda, çeşitli geleneksel uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Bu süreçte kadının başucuna Kur'an-ı Kerim bırakılır ve ezan okutulur. Aynı zamanda tarçın kaynatılarak kadına içirilir ve sıcak suyla banyo yaptırılması sağlanır. Bazı uygulamalarda ise sıcak su dolu bir leğene oturtulan kadın, bu şekilde odanın içinde gezdirilerek rahatlatılmaya çalışılır. Bunun yanında, bazı yöresel inanışlara göre kocanın kadının üzerinden atlatılması ya da kocanın ayakkabısına konulan suyun kadına içirilmesi gibi ritüeller de yer almaktadır. Çocuğun dünyaya gelmesinin ardından göbek bağı ebe tarafından kesilir. Bebek yıkandıktan sonra kulağına ezan okunur ve bu uygulamadan sonra anne tarafından emzirilmesi sağlanır. Anne sütünü artırmak amacıyla ise geleneksel olarak bulgur, pekmez ve hurma gibi besinlerin tüketilmesi önerilmektedir.

SÜNNET

Türkmenlerde sünnet törenleri, çocuğun doğumunun ardından genellikle bir günlükken başlayarak yedi yaşına kadar olan süreçte gerçekleştirilmektedir. Bu törenler çoğunlukla bahar ve yaz aylarında yapılmayı tercih etmektedir. Aile ekonomik açıdan imkân sahibiyse, sünnet merasimleri geniş katılımlı eğlencelerle, yemek ikramlarıyla, mevlit okutularak ve kurban kesilerek daha görkemli bir şekilde düzenlenir. Bu tür davetlere akrabalar, yakın dostlar ve komşular da çağrılır; bazı durumlarda törenlere davulcu da eşlik ederek eğlence havası oluşturulur.Sünnet işlemi sırasında çocuk genellikle kırmızı bir peştamalın altına oturtulur. Peştamalın dört ucunu dört erkek tutar ve çocuğun sabit kalması sağlanır. Çocuk, bir erkek tarafından kucağa alınarak elleri bacaklarına doğru çapraz şekilde yerleştirilir. Sünneti gerçekleştiren kişi de yine peştamalın altında çocuğun karşısında bulunur. İşlem başlamadan önce, çocuğun ağzına bir parça lokum veya şeker verilerek onu sakinleştirme amacı güdülür. Bu esnada erkekler salavat getirirken, kadınlar ise "helhele basma" ya da zılgıt çekme geleneğini icra ederek törene ritmik bir coşku katarlar.

EVLENMEK

Kerkük folklorunda düğün merasimleri, toplum tarafından büyük ilgi gören ve çeşitli ritüel unsurları barındıran önemli sosyal etkinlikler arasında yer almaktadır. Ekonomik ve toplumsal yaşamda meydana gelen gelişmeler ve değişimler sonucunda, zaman içerisinde düğün törenlerinde ve bu törenlerde icra edilen türkülerde de bazı dönüşümler ortaya çıkmıştır.

ÖLÜM

Kerkük yöresinde taziye (yas tutma) geleneğine büyük bir önem verilmektedir. Taziye merasimleri genellikle üç gün sürer. Bu süreçte kadınlar evlerde bir araya gelirken, erkekler ise camilerde ya da taziye evlerinin yakınında kurulan çadırlarda toplanırlar. Taziye evinde yaşlı kadınlar ağıtlar (sazlama) yakarken, ölen kişinin yakınları odanın ortasında yere oturarak dizlerine ve yüzlerine vurur, saçlarını yolma gibi derin yas davranışları sergilerler. Çok yakınını ya da eşini kaybeden kadınlar ise başlarının tepesine çamur koyarak kederlerini sembolik bir şekilde ifade ederler. Bu uygulama, kişinin her şeyini kaybettiğini ve kendisini yalnız bırakıldığını anlatan bir yas işareti olarak kabul edilmektedir.Taziyeye katılanlar, ayrılırken ölen kişinin yakınlarına "Başınız sağ olsun", "Kalanlar sağ olsun" ve "Allah affetsin" gibi dualarla başsağlığı dileklerinde bulunurlar. Erkekler arasında ise taziye süreci farklı bir düzen içerisinde gerçekleşir. İlk iki gün boyunca hoca tarafından Kur'an-ı Kerim okunur, üçüncü gün ise camide mevlit programı düzenlenir. Mevlidin ardından cemaat taziye evine geçer. Burada misafirlere akşam yemeği, helva ve acı kahve ikram edilir; ayrıca bazı yerlerde sigara da sunulmaktadır. Bu uygulamalarla birlikte taziye merasimi topluca sona ermektedir.

SONUÇ

Kerkük bölgesinde toplu halde yaşayan Türkmenlerin kullandığı dil, bazı iddiaların aksine Türkçedir; "Türkmen Türkçesi" ifadesi ise yalnızca lehçe farklılıklarından kaynaklanan bir adlandırma olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Kerküklülerin konuştuğu Türkçenin Azerbaycan Türkçesiyle büyük ölçüde yakınlık gösterdiği ifade edilebilir.Kerkük folklorunun incelenmesi, geçmiş kültürel birikimin ortaya çıkarılması ve tarihsel sürecin daha iyi anlaşılması açısından önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Zira folklor, toplumların yaşam biçimini, zihniyet dünyasını, geleneksel yapılarını, inanç sistemlerini ve kültürel değerlerini yansıtan temel bir sosyal bilim alanı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle unutulmaya yüz tutmuş birçok kültürel unsurun izlerine günümüz Kerkük folkloru içerisinde rastlamak mümkündür.Irak Türkmen folkloru içerisinde özellikle Kerkük yöresinde hoyratlar ve maniler, atasözleri ve deyimler, bilmeceler, fıkralar, ninniler ve masallar gibi sözlü edebiyat unsurlarının derlenmesi ve analiz edilmesi, sözlü kültürün canlılığını koruduğunu ortaya koymaktadır. Bu türlerin birbiriyle etkileşim içinde olduğu, hafızada yerleştiği ve kuşaktan kuşağa aktarım yoluyla varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Ayrıca atasözleri ve deyimler aracılığıyla toplumun düşünce yapısı, yaşam anlayışı ve değer sistemi hakkında önemli veriler elde edilmektedir.Bu araştırma çerçevesinde, Kerkük folklorunun çeşitli unsurlarının incelenmesi sonucunda, halk törenleri, ezgiler, eski gelenekler ve inanç sistemlerinin toplumun zihniyet yapısını yansıttığı; aynı zamanda bu geleneksel yapıların durağan değil, zaman içerisinde sosyal değişimlere uyum sağlayarak dönüşen dinamik bir özellik taşıdığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

BORATAV, P. N. (2013). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

DAKUKİ, İbrahim (1970). *Irak Türkmenleri Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları*. Ankara

PAŞAYEV, Gazenfer (1998). *Irak Türkmen Folkloru*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları

SAATÇİ, Suphi (1984). *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul.

SAATÇİ, Suphi (1996). *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

SABIRAĞA, Şükriye (2026), 1932 doğumlu okuma yazması olmayan kaynak kişi ile 11/05/2026 tarihinde Irak-Kerkük'te gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni S.O. arşivindedir.

VASFİ, İhsan (2001). *Irak Türkleri'nde Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları